

Др Лазар Милин

Свети Дух — треће лице Свете Тројице

Догма о Светој Тројици била је одувек камен спотицања за људски разум. Отуда је најранији период у историји хришћанске теологије био богат тријадолошким јересима које су се кретале у разним скалама: од унитарства, то јест порицања Свете Тројице, до тритеизма, то јест схватања лица Свете Тројице као три посебна бога. Позније јереси, изникле на терену протестантизма, само су мање или више модификовано понављање оних ранијих. Одјек тријадолошког проблема може се јасно приметити не само у теолошким системима, него исто тако и у Хегеловој философији, па чак и у Хекеловој монистичкој религији која ће — када се одбаци хришћанство — постати религија „реалног Тројства”: истине, доброте и лепоте, — како је то веровао Хекел.

Није никакво чудо што је догма о Светој Тројици имала толико различита схватања и тумачења. Па не могу људи да се увек сложе чак ни у стварима које су разуму на први поглед јасне, које потичу из самог људског разума, а како ли тек да се сложе на једној истини која не потиче од људског разума, и која својом тајанственошћу и надразумношћу превазилази капацитет сваког човечјег ума. Треба бити начисто с тим, да је догма о Светој Тројици истина *вере*, а не истина до које бисмо ми могли доћи својим личним умовањем, нити каквим експериментом. И не треба се ништа бојати ни либити таквог признања. Природа човековог сазнања је таква да оно може да потиче из три извора: из разума, из искуства, и из вере у оно што нам је саопштено. Чак је вера најбогатији извор нашег сазнања, и то не само у практичном свакидашњем животу где су и наши најинтимнији лични подаци — име, рођење и порекло — за нас ствар поверења у истинитост маминих исказа, него је и у строго научној области вера у истинитост онога што су други математиком израчунали и експериментом проверили извор нашег научног знања. То ће вам потврдити сваки научник који се у своме научно истраживању ослања на већ готове формуле и резултате својих претходника у тој научној области, а то нарочито важи за географе, и још више за историчаре.

Није, дакле, никаква страхота нити срамота, нити понижење за теологију, признати да се догма о Светој Тројици усваја *вером*, а не логичком дедукцијом или емпиричком индукцијом. Јер, као што видесмо, вера је неодвојиви део човековог психичког живота. Човек живи далеко више вером него гледањем — да парафразирамо оне неоспорно истините речи апостола Павла (2. Кор. 5, 7). Важно је само то, да та вера има своје оправдање, свој оправдани разлог, то јест да она има за собом, или под собом, као свој темељ, нечије позитивно знање. У природној науци тај темељ је знање, позитивно доказано знање, онога научника који је дотичну научну истину експериментом или математиком доказао. Сви ми данас верујемо у Ајнштајнову формулу $E = MC^2$, иако је мало ко уме доказати. Вера историчара заснована је на знању очевидаца који су нам оставили историјске изворе. Сви ми „знамо“ из историје једну крајње невероватну истину, да је Ханибал из Картагине преко Алпа дошао Риму на праг: *Hannibal ante portas*. А то наше „знање“ је заправо *вера* која почива на позитивном знању оних који су све то доживели и нама о томе вести оставили.

Ако свака вера мора имати свој темељ или основ у нечијем знању, да би била разложна и образложена а не обичан ћеф и фантазија, на чијем онда знању почива наша вера у Свету Тројицу? Да ли и та догма има за свој основ нечије позитивно знање, коме ми верујемо?

Да, свакако! Наша вера у Свету Тројицу почива на Христовом знању. Она из тога знања извире. Читав логички ток тога „извирања“ је у овоме: Ако је Христос оваплоћени Син Божји, он тада несумњиво и јасно зна да је Бог један у три лица. Својим васкрсењем и осталим чудесним делима доказао је да је оваплоћени Син Божји. Својим беседама о Оцу и Светом Духу и о себи као Сину Божјем потврдио је да постоји Света Тројица. Према томе, наша вера у Свету Тројицу почива на једном несумњивом знању, на знању васкрслога Христа, као што и наша вера у напред наведене научне истине почива на знању оних људи који су до тих истина дошли. Паралела је потпуна; с том разликом, што је вера у Божје сведочанство још далеко више оправдана него вера у људско сведочанство, ма колико то људско сведочанство било несумњиво поткрепљено.

А шта ће бити са нашом вером ако се понуђено сведочанство не слаже са нашим искуством и са нашим разумом? Треба ли ту веру и онда усвојити?

Што се тиче искуства, ситуација је оваква. Наше искуство је веома ограничено. Према томе, ако је неко други искусио нешто што ми нисмо дотле искусили, ми немамо права да априори поричемо то туђе искуство. У томе се заправо и састоји напредак науке што бога тији искуством сведоче као сведоци онима чије је искуство сиромашније и које се може обогатити вером у туђе искуство, ако је сведок веродостојан. Тај поступак се примењује и у области правних расправа. Сведочанство очевидаца, ако је сведок веродостојан, не може бити поречено чињеницом што има далеко више људи који нису видели то што очевидац сведочи да је видео. Наше лично искуство сваког појединог човека, па и човечанства као целине, у односу на целокупну стварност, толико је сиромашно да није никакво чудо што нас

искуство веома често изненађује, па самим тим и демантује, ако покушамо да на основу свога личног искуства поставимо границу којој се не може и не сме противречити. Зар је икад ико могао поверовати да човек може пасти са висине од 11 километара и остати жив?! Таква тврдња би за свачије искуство звучала као апсурд. Случај стјуардесе Весне Вуловић доказао је да су и такви „апсурди“ могући.

Што се пак тиче људског разума, какав фанатични рационалист би ватрено тврдио да не може постојати ништа што не улази у његов разум, ништа што би за њега било несхватљиво. На основу таквог априористичког става и постојало је понекад врло упорно опонирање не само новим научним теоријама, него чак и чињеницама. Међутим, као што постоје различити степени богатства искуством, тако постоје и различити степени богатства разумом. Што не може да схвати дете у основној школи, може да схвати одрастао, зрео, нормалан човек. Што не може да схвати обичан човек без велике школске спреме, може лако да схвати онај са школском спремом. А онај са највећом спремом и највећим талентом ума свакако може да схвати много шта што другима, мање спремнима и мање обдаренима, остаје непојамно. Дођемо ли тако да бесконачног ума Божјег, то је јасно да су њему познате све чињенице о којима ми не можемо ни наслућивати, а пред његовим умом ишчезава свака тајна у коју ми људи својим умом не можемо никад продрети. Према томе, ако нам Бог о себи пружи сведочанство да је Он један у три лица, онда ко хоће да буде до краја логичан, не може одбацити такво сведочанство нити посумњати у њега тек зато што својим разумом не може да продре у откривену тајну. Тек кад би та тајна била чисти очигледни апсурд, чисти атак на основне принципе логичког мишљења, или на оне такозване вечне истине у којима је људски ум највернија слика Божјег ума (1. Мојс. 1, 27), тек тада би човек такво саопштење одбацио као немогуће, макар се оно представљало и под именом натприродног Божјег откривења. То јест, човек тада не би ни одбацио стварно Божје откривење, него фалсификат који се подмеће као да је пореклом од Бога.

Охо! Па, значи ли то онда да је разум људски судија над Божјим откривењем!? Људски разум не, а Божји да! А оне основне вечне истине логичког мишљења, као и они најосновнији принципи морала, то су Божје истине. То нису истине до којих човек долази својим силама, него сачињавају саму суштину разума као дара Божјег човеку, као Божја светлост која обасјава човеку пут у сазнању свих осталих истина. Отуда је противљење основним јасним истинама црквена етика означила као грех против Духа Светог, а то значи грех који се не опрашта ни на овоме свету ни на ономе (Мт. 12, 32). Кад човек не би у природи свога ума имао ни толико Божје светлости да разликује истину од апсурда, нити морално добро од греха, онда не би могао разликовати ни право Божје откривење од лажног, па према томе не би учинио никакав грех ако уместо у Христа поверује у Мухамеда, Буду, Сиву, или у фетишизам. Одбацивање Христовог откривења је грех баш зато што је Христос своје тврдње о своме Божанству, а у даљој консеквенци и своје откривење о Светој Тројци, потврђивао знацима који су били очигледни и несумњиви, дакле за разум сазнајни. „Ако не чиним дела свога Оца, не верујте ми.

А ако их чиним, верујте делима, ако мени не верујете, да сазнате и познајете да је Отац у мени и ја у Оцу” (Јн. 10, 37—38), вели Христос својим неверујућим савременицима, а преко њих и свима скептицима који безразложно сумњају. „Да нисам дошао и да им нисам рекао, не би имали греха; овако немају изговора за свој грех” (Јн. 15, 22), говори Христос о истим својим неверним савременицима.

Дакле, откривење Божје може се сазнати оном светлошћу разума коју је Бог утиснуо у људску природу приликом стварања човека по својој слици. Тим пре и тим боље, кад је та светлост појачана благодаћу Божјом која уз садејство човекове воље разбија окорелост срца и припрема целокупну човекову душу за подвиг вере, образложене и логичне вере, да човек може и себи и другима рећи: *ја знам шта верујем, коме верујем и зашто верујем.*

Међутим, при свем том догма о Светој Тројици, као што смо већ нагласили, остаје за човеков разум тајна.

Уосталом читаво то питање: шта да радимо ако се нека истина коју нам износе као потврђену научну истину или као Божје откривење сукобљава са искуством и разумом, представља заправо један псеудопроблем. Наиме, чињеница не може ни бити чињеница, ако се сукобљава са искуством. Нити истина може бити истина ако се сукобљава са вечним истинама разума. Зато тај сукоб може бити само привидан. Може се десити само да се нама неодољиво *чини* да сукоб постоји, јер се откривена истина налази ван граница нашег личног искуства и ван граница наших личних интелектуалних моћи. Но то не значи да се она налази и ван граница искуства и разума оних који су у томе од нас далеко богатији и који су чињеницу и истину несумњиво сазнали и утврдили. Јер, истина и стоји у чињеницама. А чињенице су логичне, јер је цела стварност логосна, дакле логична, па према томе не може бити сукоба између истине с једне стране, а чињеница и разума с друге стране. Ако, дакле, имамо довољно оправданих разлога за веродостојност извора онда је наша вера разложна, оправдана, јер почива у крајњој линији на нечијем знању, па макар наш разум сам по себи никад не могао доћи до саопштеног резултата. Ти резултати нама могу чак изгледати и апсурдни, али ми, свесни ограничености нашег ума и искуства, а бесконачности Божјег ума и Божјег знања, ипак ту тврђу усвајамо вером. Ја мислим да управо у томе лежи смисао Тертулијановог: *Credo quia absurdum est.* — Апсурдно је за мене, али није за Бога.

Према томе, нико — па би он теолог или антитеолог — не може са оправданим разлогом тврдити да је хришћанство против разума. Није оно против разума, него само констатује чињеницу да је наш разум, као и опсег нашег људског искуства, бескрајно мали у поређењу са Божјим разумом и Божјим свезнањем. Па зато кад нам васкрсли Бог нешто открије о Божјем бићу ми тада имамо на својој страни све *логичке* разлоге да томе откривењу верујемо. Због тога, ето, отпада теза либералних модерних протестантских теолога, као и оних православних који се с њима у томе ма и несвесно слажу, да је разум апсолутно некомпетентан у стварима вере, да је вера „чист ризик”, или „скок у помрчину”, и да за њу не постоје никакви докази и разлози, па их зато не треба ни тражити. Као да Христос никад никоме није пружио никакве разлоге за оправданост вере у Њега!

Исто тако, па чак и више, неумесна је и неоправдана критика хришћанске теологије, специјално апологетике, од стране совјетских материјалиста — дијалектичара, као што су Г. А. Габински (Критика хришћанској апологетике), Б. А. Алијева (Наука и религија су неспојиве), А. М. Прохорова (Теорија двојне истине и метод предметног разграничења у савременој историји), као и других писаца наведених у књизи „Наука и теологија у XX веку” (Ниш, 1973). Пре свега није тачно да је разум у хришћанској теологији „ушкопљен”, како то са претензијом духовитости тврди Г. А. Габински. Осим тога, исти писци кад расправљају о појединим философским, па чак и чисто природно-научним — а не само социолошким — проблемима примењују стриктно догматски метод, обазирјући се стално на гледиште класика материјалистичке философије, ослањајући се на њихова гледишта са исто тако дубоким поверењем као хришћанин на Христове речи. Најзад, исти ти класици дијалектичког материјализма тврде да за дијалектику нема никаквих вечних ни апсолутних истина, и да ми истину — баш ако она и постоји — не можемо никад сазнати у потпуности, него само „асимптотично”. То значи, можемо јој се само приближавати, а да је никад не постигнемо, јер су асимптоте линије које се са стају тек у бесконачности, дакле никад. Такав је став материјалистичко-дијалектичке философије према разуму људском. Хришћанска теологија и философија, међутим, то не каже. По њој постоје вечне истине које човек може апсолутно и несумњиво јасно сазнати (а не тек „асимптотично”), и које служе као основа нашег даљег са знања свих других истина до којих човек може доћи с пуном свешћу да има још далеко више истина које леже ван граница људског разума и искуства. Због тога ти критичари хришћанске теологије, немају морално право да критикују хришћанску теологију чак и кад би им критика била објективно потпуно исправна, јер би она још пре и још више погађала њихову философију. Тим мање имају право ако та критика не одговара чињеничном стању ствари, као што заиста и не одговара.

Остајемо дакле, сасвим чврсто при нашој почетној тези да је догма о Светој Тројици откривена, или човечанству саопштена истина, а не нека истина која би потицала из нашег разума или искуства. Али постоје неоспорни и јасни логички разлози за веровање у њену истинитост. Тај разлог је сведочанство Бога — Васкрслог Христа. Но пошто је та истина надразумна, а разум по својој природи жели да сазна све, па чак и оно што лежи изван његових сила, та је тежња била суштински извор разних јереси, а појава јереси била је повод да Црква своје догматско веровање изрази у тачно одређеним догматским формулама — симболима. Једна таква формула којом се изражава вера Цркве у Божанску личност Светог Духа као трећег лица Свете Тројице гласи: „Верујем . . . и у Духа Светога, Господа, Животворног, који од Оца исходи, који се заједно са Оцем и Сином поштује и слави, који је говорио кроз пророке.” Погледајмо изближе сваку од ових истина!

Васиона коју гледамо и дању и ноћу пуна је величанствене лепоте. Плаветнило ведрога неба украшеног сунцем, или вечерњим и јутарњим руменилом, или разнобојним облачићима, изазива у сваком срцу усхићење пред величанственом лепотом коју људска умет-

ност може само бледо имитирати, а никад тачно дочарати. Ноћно небо засејано безбројним звездама, или обасјано мистичном светлошћу месечине, изазива у нама још дубља осећања која наш дух уздижу ка Богу. Та величанствена васиона је променљива. Дакле, пролазна. Она уопште не мора постојати. А пошто ипак постоји, иако нема узрок, разлог и основ постојања у себи самој, а основ, разлог и узрок свога постојања ипак мора имати, то га она има у једном самобитном, или да се изразимо црквенословенски „самодержавном” Бићу. Црква нас кроз своје богослужбене текстове извештава да је то Биће Дух Свети. Дух Свети је извор и основ бића уопште и егзистенције. Без Његовог свемоћног дејства нити би ишта постало, нити би се створени свет одржао у егзистенцији а да се не поврати у ништа, јер „Свјатим Духом одержатсја свја видимаја же с невидимими. Самодержавен бо сиј Тројици једин јест неложно”.

Живот је једна предубока тајна. Колико наш разум и наше људско знање успева да завири у ту тајну, можемо рећи да се он код различитих бића различито и испољава. За минерале, хемијске елементе, физичку енергију, живот је идентичан са самом њиховом егзистенцијом. Њихов „живот” то је само њихово постојање. А видели смо да је извор тога њиховог „живота” Дух Свети, Бог Створитељ и Одржаватељ.

Таквих мртвих предмета чији се живот састоји у самој њиховој егзистенцији има безброј у неизмерној васиони. То тамно неизмерно пространство у коме је температура апсолутне нуле (-273° Целзиуса), кроз које струје разни смртоносни зраци, у коме се налазе безбројне звезде са неописиво високим температурама, представља за човеково око, за човеков ум и за човеково искуство једно неизмерно царство смрти, биолошке смрти.

Једно мало објашњење! Овај додатак на крају претходне реченице, „биолошке смрти”, неопходан је због тога, што смо рекли да је већ и само постојање звезда и планета, макар оне и не биле живе у биолошком смислу речи, ипак какав-такав „живот”, за разлику од неегзистенције која управо и јесте царство апсолутне нирване, апсолутног ништавила, апсолутне смрти. А васиона чим је „Нешто” она самим тим није нирвана, и према томе није царство *апсолутне*, него само биолошке смрти.

Међутим, у томе неизмерном царству биолошке смрти — то знамо сасвим сигурно — постоји једно острво биолошког живота. То је наша планета Земља. Ко зна, можда у неизмерној васиони постоје још многа таква острва живота, али ми о томе немамо никаквих доказа и података. За сада знамо сигурно само за једно такво острво, Земљу. На њој постоје бића чији живот не значи само голу егзистенцију, него се појављују у једном физичко-хемијском облику и процесу који је знатно сложенији од мртве материје, и који је чак толико дубок и за нас тајанствен да превазилази све физичко-хемијске процесе и јавља се у овом свету као један сасвим нов квалитет, једна сасвим нова суштина. Нова у временском смислу речи, јер није на Земљи постојао од првог дана њеног постанка, а нова и у самој битности, јер се битно разликује од свега што је материјално, и јер не може да се сведе ни на један хемијски елемент, ни на једно хемијско једињење, ни на један хемијски процес, иако се у овом материјалном све-

ту увек јавља тесно везан било за понеке елементе (на пример угљеник), било за поједина једињења, на пример за беланчевину. Та тајанствена непозната суштина зове се живот у биолошком смислу речи. Везан је за елементе и једињења, а није исто што и они. Испољава се кроз сложене хемијске процесе, па ипак није исто што и они.

Шта је то што мртву материју напаја и надахњава животом? Жива материја је очигледно одушевљена, то јест има у себи неког „духа“, неку „душу“. Шта је то што је оживљава и одушевљава? Где је извор те чудесне нематеријалне стварности која је тако зналачки прокрчила себи пут кроз тесне кланце хемијских закона, да би се појавила у царству вечно мртве материје чији се „живот“, као што рекосмо, састоји само у голој егзистенцији, за разлику од ништавила или неегзистенције?

Логички је сасвим несумњиво и јасно: Као што наелектрисана жица може имати у себи електричне струје само тада ако је спојена са каквим извором електричне струје, тако по логичкој и физичкој нужности, и биолошки живо биће може имати у себи живота само ако је у вези са извором свега живот, а то је Дух Свети, Господ животворјашчи. Зато Црква на богослужењу пева: „Свјатим Духом то чатсја благодатнија струји напајајущче свјаку твар ко оживљенију“.

Кад би на Земљи постојале само биљке и животиње, овим би улога и дејство Светога Духа било исцрпено. Међутим, као што се биолошки живот биља, а још мање животиња, не може свести на чисто хемијске процесе, тако на Земљи постоји биће чији се живот не може свести само на биолошке процесе. То биће је човек. Биће са разумом, религиозним осећањем, слободом воље и савешћу. Сви се ми слажемо у томе да је разум дат човеку као дар. А од кога дат? Ко то има разума на претек да га може позајмити и неразумној маси људскога мозга? — Природа? — Па зар је она разумна! Природу сачињавају звезде и планете, празно васионско пространство и космички зраци који кроз њега струје, молекули и електрони, облаци и пустиње, океани и стене, светлост и тама, магнетизам и електрицитет, трава и волови који је пасу. Све је то природа. Па ко је од свих тих бића и предмета који сачињавају природу, толико богат разумом да га може позајмити и човеку?

Не, не. Очигледно је да нико од њих посебно, а ни сви заједно, немају разума ни за себе, а камо ли још и за другога. Тај разум који је човеку дат као дар — а да је дар видимо по томе што човек може бити и без разума — могао је бити дат само од Онога који је бескрајни океан разума и осталих благодатних дарова. А то је божански разум Духа Светога. „Дух све испитује, и дубине Божије“ (1. Кор. 2, 10), каже Св. писмо.

Али не само што је човекова способност логичког мишљења, дакле разум, дар Духа Светога, него Дух Свети кад нађе за сходно и потребно, даје људима дар који превазилази не саму људску биолошку природу, него чак и људску разумну природу. Мислим на дар пророштва.

Шта, не верујете да постоје пророштва?! — Па, донекле се слажемо. Ни ја не верујем да постоје права пророштва ван Светог писма. Ван Библије има свакако разних наслућивања, мање или више вероватних прогноза, разних нагађања и случајних погађања, разних маг-

ловитих и двосмислених реченичних конструкција у стилу античког оракула: „Ibis redibis nunquam in bello peribis, стилизованог тако да што год се догодило, увек изгледа да је проречено. Свега тога у обичном животу има. А правих пророчанстава има само у Светом писму. Ко не верује, нека прочита шта прориче Мојсије своме народу ако се буде огрешо о наредбе Господње: „Расијаће те Господ по свијем народима с једнога краја земље до другога” (5. Мојс. 28, 64). Старац Симеон Богопримац, држећи на рукама четрдесетодневног Спаситеља, рече за Њега: „Овај је одређен да обори и подигне многе у Израилу и за знак коме ће се противити” (Лк. 2, 34). Света Богородица при своме сусрету са својом рођаком Јелисаветом рече: „од сада ће ме сви нараштаји сматрати блаженом” (Лк. 1, 48).

Дабоме, то нису ни близу сва библијска пророчанства. Узето је за пример само неколико пророчанстава као доказ да пророштво заиста постоји. Јер, очигледно је да су се та пророчанства испунила, и да су проречена на хиљаде година пре свога испуњења.

Откуда људима, макар они били и свети, такво јасно предзнање и предсказање будућих догађаја, кад знање будућности у области људске делатности није у човековој власти нити у природи човекова разума?

Па, јасно је. „Никад пророштво не би човечијом вољом, него су Духом Светим ношени свети људи говорили од Бога” (2. Петр. 1, 21). Зато символ вере и каже да је Дух Свети говорио кроз пророке. А Црква, славећи Светог Духа, пева на богослужењу: „Свјатим Духом точитсја свјака премудрост. Отсјуду благодат апостолом и страдалчестви вјенчајутсја мученици и пророци зрјат”.

Човек има и дар слободе воље, то јест слободе избора и одлучивања. Од кога му је тај дар поклоњен? — Од природе? — Природа не зна за слободу. Она зна само за неумитне законе којима се ропски покорава, све док се нека јача сила не умеша да савлада њихово дејство, као што и каже црквена песма: „Идјеже бо хошчет Бог побјеждајетсја јестества чин”. Духовну слободу човек је могао добити само од оног Дародавца који је и сам богат слободом. А то нису ни молекули, ни магнетизам, ни електрицитет, јер се они крећу по законима своје природе; то нису ни животиње, јер су оне робови свога инстинкта коме не умеју и не могу да се супротставе. Тај извор може бити само Дух Свети, јер „где је Дух, ту је слобода” (2. Кор. 3, 17).

Али, слобода је не само најскупочијнији дар човеку, него уједно и најопаснији дар. У њој лежи могућност уздизања човека у небеске висине да постане сличан Богу. У томе је скупоченост слободе као дара. Али у њој лежи и могућност пада до дна адских дубина. У томе је опасност од слободе као дара. У нашем конкретном овоземаљском животу ми видимо на живим примерима остварене обе могућности. Ми у себи и у свима другим људима видимо да се у човековом бићу боре закони духа и закони тела (Рим. 7, 14—24), закон Божји и закон греха. По природном наслеђу ми смо „продати под грех” како каже Св. писмо, Грех је ушао у нашу природу и постао наша друга природа, тако да су још стари римљани констатовали да *ergare humanum est*. И због тога ми заиста видимо у животу људе који су грешни, и не само грешни, него „виртуози” у грешењу; људе који су своју природу свели на чисто сатанске особине.

Међутим, иако је грех постао наша друга природа, ипак има људи хероја у борби против греха; људи чија личност светли победама над грехом. Откуд њима снаге да победе своју природу? Зар може утопљеник да сам искочи из воде у којој се дави, ако нема неке моћне руке која ће га издићи изнад воде кад он то зажели и вапајем затражи помоћ? Свакако не. А која је то силна рука која грешног човека, са његовим пристанком и жељом, извлачи из прљавих таласа греха у којима се наша природа дави? То мора свакако бити једна натприродна сила. Сила онога који је извор сваке светиње. То је сила Духа Светог. Зато Црква и пева на богослужењу: „Свјатим Духом свјака душа живитсја и чистотоју возвишајетсја...”. „Свјатим Духом прозритсја свјакаја свјатиња, премудрост. Осушчествујет бо свјакују твар. Тому послужим, Бог бо, јако Отцу же и Слову”.

Да, без дејства Духа Светог нико се својим личним силама не би могао одупрети закону греха који неодољиво ради кроз нашу природу, заражену грехом још од зачећа (Пс. 50, 5). Све што човек својим властитим силама може учинити за своје морално уздизање, јесте да жели и хоће оно што је добро, и да мобилише своје природно добре силе, то јест остатке добра који су у човековој природи остали и после греха. Али својим властитим силама он не може много учинити без помоћи Духа Светог. Свакако, без те помоћи ни у ком случају не може постати светитељ. Јер, Дух Свети је тај који обнавља човекову природу и целу творевину враћајући је на првобитно благодатно прегреховно стање. „Свјатим Духом свја твар обновљајетсја паки текушчи на первоје, равномошчен бо јест Оцу и Слову”.

Како Дух Свети делује на човекову природу обнављајући је и доводећи је у првобитно стање?

Дух Свети је „сокровишце благих” („Ризница добара”) па самим тим поседује и богатство премудрости и разума и знања, као што каже Св. писмо (Рим. 11, 33). „Свјатим Духом точитсја свјака премудост” ... певамо ми у цркви. Према томе, Дух Свети има на располагању безбројне начине да делује на нашу душу освећујући је. Редовно средство и начин Његовог деловања и дељења благодатних дарова јесу свете тајне. Али, не треба мислити да је Господ установио свете тајне да би тиме ограничио дејство свога Духа. Ако Дух Свети нађе за сходно и потребно, може да делује и мимо светих тајни. Старозаветни пророци нису имали још ни једну од светих тајни, а ипак су имали дарове Духа Светог. Праведна Јелисавета, мајка Св. Јована Крститеља није била крштена чак ни Јовановим крштењем, а ипак се напунила Духа Светог (Лк. 1, 41), као и њен муж праведни Захарија, приликом рођења Св. Јована Крститеља (Лк. 1, 67). А Света Богородица пре него што је установљена икоја света тајна, нашла је милост у Бога и била пуна благодати Св. Духа (Лк. 1, 26—35).

Да, Дух Свети може да делује на разне начине и различним средствима. Он може тајанственим путем и начином да делује на човекову душу кроз лепоте и величанственост природе, кроз страховите природне катастрофе, кроз разне историјске догађаје, кроз сусрете са разним личностима (Према речима светосавског тропара Св. Сава је Духом Светим препородио отечество своје). Све то, и још безброј

других средстава и начина стоје Светоме Духу на располагању да куцне на врата нашега срца. Треба само опрезним умом слушати Његов глас и одазвати се позиву. А Он је Бог, па може да даје своје дарове кад хоће, коме хоће и како хоће (1. Кор. 12, 11).

Толико на основу Светог писма, а и из искуства, знамо о дејству Светога Духа. Можемо томе додати само још и чињеницу која се разуме сама по себи. Наиме, пошто је Света Тројица јединствена и неразделива, то је и Њено дејство у свету јединствено и неразделиво. Према томе све ово што је речено да делује Дух Свети, не треба схватити као да Он то делује без Оца и Сина, или мимо Оца и Сина. Не! Дејство Свете Тројице је увек јединствено и неразделиво као и сама Света Тројица, само што ми у извесним Њеним делима више запажамо дејство Првога или Другог или Трећег лица Свете Тројице. Тако, на пример, стварање је дело Божје, дакле свих трију лица Свете Тројице, иако нама при помисли на стварање најпре падне на памет мисао о Богу Оцу, па Га зато и називамо Створитељем и Сведржитељем. Спасење света је такође дело сва три лица Свете Тројице. Ми певамо на литургији „Обрјетохом вјеру истинују нераздијељнеј Тројице поклањајемсја. Та бо нас спасла јест”. А на вечерњу читамо молитву: „Услиши ни Боже, Спаситељу наш . . .” — подразумевајући под речи „спаситељу” сва три лица Свете Тројице, иако кад чујемо реч Спаситељ нама одмах излази пред очи личност Господа Исуса Христа. А кад говоримо о освећујућој благодати, ми одмах имамо на уму треће лице Свете Тројице, Духа Светог, иако је цела Света Тројица, а не само Дух Свети, извор нашег освећења. Ми литургију завршавамо возгласом: „Јако Ти јеси освјашченије наше и тебје славу возсилајем Оцу и Сину и Свјатому Духу . . .”.

Ако је слободно, ради објашњења навести једну паралелу, та би паралела овако гласила: Као што равностраном троуглу некад видимо све три стране подједнако, некад само једну, док друге две видимо тек у позадини, у перспективи, тако и кад говоримо о Светој Тројици директно, непосредно, тада подједнако мислимо на сва Три лица, а кад говоримо о дејству Божјем, дакле о дејству Свете Тројице у свету, тада пред нашу мисао излази јаче и одређеније оно лице Свете Тројице о коме је реч, а друга два остају у позадини, у подсвести, као нешто што се већ само по себи разуме. Тако, на пример, не може човек говорити о Оцу, а да самим тим не подразумева и постојање Сина, и обратно. Исто тако кад кажемо да верујемо у Духа Светога који од Оца исходи и који се са Оцем и Сином заједно поштује и слави и када о Њему говоримо, тада очигледно не можемо да истовремено не видимо у позадини Оца и Сина. Зато и напред цитирани богослужбени текстови у којима се говори о Светом Духу и Његовом дејству, нису стилизовани ексклузивно, тако да се мисли да је дејство само и искључиво Светог Духа без икаква учешћа Оца и Сина, него Црква у њима истиче личност и дејство Светог Духа зато да би јасно изразила откривену истину да је Дух Свети по својој Божанској природи раван Оцу и Сину, „равномошчен бо јест Оцу и Слову”, и да каже да „Свјатому Духу свјакаја чест слава и держава јакоже Оцу достојит и Синови подобајет приносити. Јединица бо јест Тројица јестеством, но не лицем”. А то значи оно што је речено и у символу вере, да се Дух Свети заједно са Оцем и Сином поштује и слави.

На основу речи Господњих, то јест на основу сведочанства васкрслог Господа Исуса Христа, ми још нешто знамо о Светом Духу. Ми знамо и Његово лично својство којим се разликује од Оца и Сина. Лица Свете Тројице не разликују се по својој Божанској суштини јер је она једна и нераздељива. Сва она својства која припадају Божанској суштини — као на пример свезнање, свемогућност, благост, љубав, праведност, вечност, припадају свим Трима лицима заједно и подједнако, недељиво. Света Тројица није постала тролична у једном временском моменту него је таква од вечности. Но кад покрај те заједничке суштине не би постојале и личне разлике између појединих лица Свете Тројице, тада би се порекла и уништила сама тројичност. Ово су лична својства појединих лица Свете Тројице: Отац нити се од кога рађа нити од кога исходи, а од Њега се превечно, то јест од саме вечности рађа Син и исходи Дух Свети. Лично својство Сина је да се Он превечно, „прежде свјех вјек”, рађа од Оца, а лично својство Духа Светог је да Он, такође превечно, исходи од Оца а у времену се шаље у свет од Оца и Сина (Јн. 14, 26; 15, 26). Те речи гласе: „А помагач-утешитељ, Дух Свети кога ће Отац послати у име моје, он ће вас научити свему... (Јн. 14, 26). „А када дође помагач-утешитељ, кога ћу вам послати од Оца, Дух истине, који од Оца исходи, он ће сведочити за мене” (Јн. 15, 26).

Из наведених речи се јасно види да Дух Свети долази у свет у оном моменту историје човечанства, дакле у времену, кад Га пошаљу Отац и Син, а да по своме личном својству *исходи од Оца* не у неком временско-историјском моменту, него превечно, као што се и Син рађа од Оца. Без тога својства вечности Он не би био Бог, а међутим Св. писмо изричито тврди да је Он Бог, Треће лице Свете Тројице. Апостол Петар укоревајући Ананију због утаје новца, говори: „Ананија, зашто је сатана испунио срце твоје — да слажеш Духа Светог...? Ниси слагао људима, него Богу” (Дел. ап. 5, 4).

Рађање и исхођење су процеси који се дешавају у Божјој суштини од вечности, и недостижни су нашем разуму и схватању, као и сама Божја суштина. По томе Света Тројица за нас управо и јесте недостижна и неисцрпна тајна. Ми ту можемо наводити само веома бледа поређења да би тајну колико-толико приближили нашем схватању, али без претензије, и чак без наде, да силама свога ума то икад можемо постићи. Тако, на пример, често се наводи поређење са Сунцем: као што се из сунчеве масе рађа светлост и исходи топлота, а све троје заједно сачињавају једно и јединствено Сунце (јер без масе или без топлоте, или без светлости Сунце не би било сунце), тако се и уечној Божјој суштини од Оца рађа Син и исходи Дух Свети. Друго поређење: Као што се у једној јединственој и недељивој суштини људске душе (а она управо и јесте слика Божја у човеку) из разума рађа осећање и исходи воља или хтење да хоћемо нешто од онога што смо сазнали (јер *ignoti nulla cupido*, оно о чему човек нема појма, то не може ни хтети), тако се од Оца рађа Син и исходи Свети Дух. Ова поређења, ма колико изгледала логична и паралелна, не могу се никако и нипошто узети као извор нити доказ наше догме о Светој Тројици. Извор и доказ истинитости те догме је само и једино сведочанство васкрслог Господа Христа, као што је то напред већ речено. Та догма извире из *Христовог знања*, а не из нашег умовања.

У историји хришћанске догматике било је покушаја да се откривеној истини, да Дух Свети исходи од Оца, дода још понеко теолошко умовање са намером да се боље објасни узајамни однос трију лица у Светој Тројици. Неко сматра, као на пример западни хришћани, да ће узајамни однос лица у Светој Тројици бити боље објашњен ако се убаци додатак да Дух Свети исходи од Оца *и Сина*. У богословљу Светог Јована Дамаскина наилазимо на мисао да Дух Свети исходи од Оца *кроз Сина*. Разлика је између Светог Јована Дамаскина и западних теолога не само у изразу „и” и „кроз”, него још више у томе што Светитељ овај додатак износи као *своје лично* мишљење и објашњење, а не као неку истину која тобож проистиче из Божјег откривења и која би зато морала да уђе у Символ вере, док западњаци онај свој додатак „*и Сина*” сматрају истином Откривења, и упорно инсистирају на његовом уношењу у символ вере, чак и против изричите забране једног заједничког васељенског сабора, Ефеског 431. г.

Међутим, правило је да кад већ имамо неку истину Богом откривену, онда од ње не смемо ништа одузети нити јој ишта додати. Ако сам Христос каже да Дух Свети исходи од Оца, онда додати било шта на ту Његову изјаву, значи прећутно тврдити или да Христос не зна целу истину о Светом Духу, или да је заборавио да нам је целу саопшти, или да еванђелист Јован који нам наводи Христове речи о Светом Духу није хтео да нам каже целу Христову тврдњу. Ова трећа претпоставка је крајње невероватна, а оне прве две су не само невероватне, него чак и богохулне. Зато Црква никад није пристала да се у символ вере дода ништа човечанско Богом откривеној истини, без обзира да ли покушаји долазе са запада или истока. — Право говори, са истока таквих покушаја није ни било, а и кад би их било, Црква их не би прихватила. Истину о Светоме Духу Христос најбоље зна. И не само „најбоље”, него Он и *једини* то зна. Зато сваки додатак, налик на „Филиокве”, чак и кад би могао издржати логичку критику, чак и кад се не би сукобљавао са јасно израженим речима Еванђеља, чак и кад не би био директан пркос решењу једног васељенског сабора, чак и кад би заиста успео да „боље објасни лично својство Светог Духа и унутрашњи однос лица у Светој Тројици” — чак и тада би тај покушај био крајње излишан, сувишан, неуместан, јер је Онај који једини зна ту тајну већ рекао људима онолико „колико могу носити” (Јн. 16, 12). А човек који томе хоће нешто своје да дода — да би Христа боље објаснио и допунио — личи на човека који би упалио свећицу да би њоме обасјао сунце. Уосталом, људски додаци ту ништа и не могу да објасне. Јер, кад је у питању Божја суштина, или процес исхођења Духа Светога, то је за наш разум увек подједнако тајна, било да додамо речи „само” од Оца, што се иначе подразумева, било од Оца „*и Сина*”, било од Оца „*кроз Сина*”.

На основу тога Христовог знања Црква је изразила своје веровање о Светом Духу у једној духовској стихири: „Дух Свјатиј бје присно и јест и будет, ниже начинајем ниже престајај, но присно Оцу и Сину счињен и счисљајем. Живот и животворјај, свјет и свјета податељ, самоблагиј и источник благостињи. В њем же Отец познавајетсја и Син прослављајетста и од свјех познавајетсја. Једина сила, једино сметаније, једино поклоњеније Свјатија Тројици.” Он разуму човековом даје богатство богопознања. „Свјатим Духом боговједјенија

богатство зрјенија и премудрости. Свја бо в њем отеческаја вељенија Слово откривајет". Зато Црква слави Духа Светога песмом: „Свјатому Духу богословјашче рцем: Ти јеси Бог, живот, раченије, свјет, ум, Ти благостиња, Ти царствујеш во вјеки”.

Summary

Dr Lazar Milin

THE HOLY SPIRIT — THE THIRD PERSON OF THE HOLY TRINITY

In this article the author presents the Church's teaching on the Holy Trinity, and especially on the Holy Spirit, relying mainly on liturgical texts, where the Church reveals her faith, and on her creeds. On the basis of this the author presents these themes.

1) The dogma of the Holy Trinity is a truth of **faith** and not a truth resulting from human reason or human experience and experiments.

2) To acknowledge this as a truth of **faith** is in no way a cause for humiliation or shame for theology, for human reason and understanding by their own nature are limited and incapable in themselves to grasp the fullness of reality. Thus faith is found not only in theology but in science as well as in practical life.

3) Every science and sensible faith is based on someone's positive knowledge. The Christian faith in the Holy Trinity is based on the positive knowledge of Christ. The resurrected Christ, as God, **knows** that God is the Holy Trinity. Therefore the Christian faith is sensible and reasonable. The Christian knows **what** he believes, in **whom** he believes, and **why** he believes, even when the truth of faith surpasses the possibility of rational understanding as in the case of the dogma of the Holy Trinity.

4) The truthfulness of witness does not rest on the rationality of that which is said but on the credibility of the one who says it. Many scientific truths are clear only to the scientist who has discovered and proven them. Others believe them because of the credibility of the one who witnesses to them. In this respect faith in the Holy Trinity has a far more reliable and credible witness (the Resurrected Christ) than any other purely human science.

5) A mystery is not the same as an absurdity. Absurdity is that which is in pure contradiction with the basic truths of reason, not only human but also divine, in contradiction with clear eternal truths; but a mystery is a truth which surpasses the ability and limits of human reason, which is by its nature limited, but is not in contradiction with it. Accordingly, faith in a mystery, if it is attested to by a credible witness, does not signify a violation of reason. Therefore the criticism of Christian theology that it is by nature against reason is unjustified.

6) The Holy Spirit is the Third Person of the Holy Trinity. He is truly God. He animates existing beings in a number of ways. To lifeless matter he gives the existence which comprises its »life«. He is the source of biological life. He is the source of reason and the knowledge of God. He is the source of prophetic inspiration. He is the source of the spiritual-moral life of saints, the source of holiness. He is »the Lord, the giver of life«, as stated in the Creed.

7) The activity of the Holy Trinity is always united, for God's essence is one and indivisible. The above-mentioned activity of the Holy Spirit therefore should not be understood as an activity separated from the other two Persons of the Holy Trinity. Rather these activities are signified as the activity of the Holy Spirit because in them we see the activity of the Holy Spirit more evidently than the activity of the other two Persons, although they are implied. This was intended to stress the true divine equality and consubstantiality of the Holy Spirit with the Father and the Son.

8) The regular means of the action of the Holy Spirit is through the Holy Mysteries (Sacraments). He, however, is God and therefore is not limited in His activity by anything, not even by the Sacraments. Consequently, he can act, and in fact does act, outside of the Sacraments when He considers it necessary. In this manner He acted through the prophets and through the Holy Theotokos before the Sacraments were instituted.

9) The personal characteristic of the Holy Spirit is that he eternally proceeds from the Father. That is the only truth about Him to which Christ witnesses. Other additions, as for example the **filioque**, even if they would be logically justified, would be superfluous, for no man can add anything to Christ's knowledge of the Holy Trinity in general and on the Holy Spirit in particular.